

Människan i centrum

Agenda kulturarvs programförklaring

Inledning

Utvecklingsprojektet Agenda kulturarv syftade till att i samverkan med det omgivande samhället förnya kulturmiljövårdens inriktning, demokratiska förankring och slagkraft. Programförklaringen är ett av resultaten av detta projekt som påbörjades 2001 av länsmuseumerna, länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet och pågick fram till årsskiftet 2003/2004. Statens kulturråd och Svenska Kommunförbundet har också deltagit. Projektet har bedrivits i alla län i hela landet och genomförts med ekonomiskt stöd av regeringens kulturmiljövårdsanslag och Stiftelsen Framtidens Kultur.

Ambitionen har varit att få så många infallsvinklar som möjligt i programarbetet. Därför har hembygdsföreningar, arbetslivsmuseer och andra frivilligorganisationer, centrala och lokala museer och arkiv, bildningsförbund och annat föreningsliv, skola, kommuner och näringsliv också medverkat. Ett stort antal konferenser, seminarier, opinions- och andra undersökningar har också utförts för att ge en bred bild av nuläget.

Agenda kulturarv startade som en del av en redan påbörjad omvandlingsprocess inom kulturarvssektorn. Genom projektet har den processen riktats in och påskyndats. Sedan Agenda kulturarv inleddes har de offentliga kulturarvsaktörerna rört sig framåt. Det har skapats utrymme för reflektion kring samhällsuppdraget. Såväl gemensamma som enskilda utgångspunkter, roller och ansvar har tydliggjorts.

Programförklaringen vänder sig främst till oss som arbetar med kulturarv och historia på länsmuseumerna, länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet. Det är oss själva och vårt samarbete med andra vi vill utveckla. Programförklaringen hade dock inte varit möjlig eller fått sitt nuvarande innehåll om det inte varit för all den tankekraft och diskussionslusta som övriga deltagare bidragit med. Vi hoppas därför att många fler känner sig tilltalade och berörda av denna programförklaring, och att innehållet kan vara en källa till inspiration.

Samhälle i förändring

De arbetssätt som länge präglat våra institutioner är formade i ett annat samhälle än det vi har idag. Vi lever i en tid där utvecklingen går mot ett ökat internationellt samarbete med gemensamma mål och överenskommelser. Samtidigt som de nationella gränserna öppnas får regionerna större betydelse och ökat inflytande. Strukturomvandlingen i samhället skapar parallellt en polarisering mellan befolkningsstarka tillväxtregioner och regioner med avfolkning och svag ekonomisk utveckling vilket ställer krav på samverkan och stöd för regional tillväxt.

De vidgade internationella kontakterna har också inneburit större rörlighet för människor med ökad mångfald och fler kulturella möten som följd. Samtidigt minskar valdeltagandet och politiken har flyttat ut från de traditionella arenorna. Detta har skapat ett stort behov av att förbättra människors möjlighet till inflytande och delaktighet i formandet av sitt samhälle.

Att skapa bättre förutsättningar för människors möjlighet att påverka sitt samhälle är också en viktig uppgift i det nationella och internationella arbetet med att nå en utveckling som är hållbar. I denna hållbara utveckling sker såväl den ekologiska, ekonomiska som sociala utvecklingen i samspel med varandra.

Förutsättningarna för det offentliga kulturarvsarbetet håller på att förändras. Framtidsfrågorna idag handlar om mångfald, delaktighet och hållbarhet. Det är alltså många och olika arenor vi förväntas uppträda på. Om vi ska möta samhällets förväntningar behöver vi tydliggöra och utveckla kulturarvsarbetets hur, vad och varför. En viktig del av projektet Agenda kulturarv har därför varit att reflektera kring arbetssätt och förhållningssätt och de uttalade och outtalade värdegrunder som dessa vilar på. Målet har varit att skapa en ny gemensam plattform för läns museerna, länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet, med tydlig mittpunkt i dagens samhälle. Den plattformen är den här programförklaringen.

För att få en självklarare position i samhället måste vi som arbetar med kulturarv som offentligt uppdrag fundera över och ta ställning till vad vi ska ha för roll i de sammanhang vi arbetar”

Rapporterat från länen, mars 2003

I samhällets tjänst

Vi har av samhället fått i uppdrag att göra det möjligt och självklart för medborgarna att använda den kraft som finns i historia och kulturarv när de skapar sina liv och ett rikt samhälle. Vår uppgift är att bidra till utvecklingen av ett hållbart mångkulturellt och demokratiskt samhälle. Vårt arbete är politiskt i den meningen att det är offentligt. Det har i demokratisk ordning beslutade uppgifter och mål och det ska vara till medborgarnas och det demokratiska och hållbara samhällets bästa. Vi behöver förstå och genomföra våra uppdrag utifrån en helhetssyn och långsiktig bedömning av samhällets behov och möjligheter. Vi behöver därför också kontinuerligt reflektera över och formulera vad som ska känneteckna det offentliga kulturarvsarbetet.

Utgångspunkter.

Att ha tillgång till kulturhistorisk kunskap är en rättighet i ett demokratiskt samhälle. Precis som man har rätt till en åsikt har man rätt till en insikt.

Rapporterat från länen, mars 2003

Hållbar samhällsutveckling

Internationellt och nationellt har arbetet för en hållbar utveckling fått stort genomslag och hållbarhetsbegreppet är centralt för samtliga politikområden i Sverige. Det hållbara samhället är ett samhälle där ekonomisk utveckling, social välfärd och sammanhållning förenas med en god miljö. Samhället täcker sina aktuella behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov. I Sverige har hållbarhetsarbetet hittills främst fokuserat den miljömässiga dimensionen av en hållbar utveckling. Men i den nationella hållbarhetsstrategin betonas starkt att arbetet måste omfatta alla dimensioner av hållbar utveckling, såväl de miljömässiga som de ekonomiska och sociala. Kunskapen om kulturarvet och de historiska perspektiven lyfts särskilt fram som ett av nyckelområdena för framgång eftersom de går över alla de tre dimensionerna av hållbar utveckling. För myndigheter som Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna samt för läns museerna innebär detta en utmaning att göra de kulturhistoriska bidragen till hållbar utveckling tydliga.

Utgångspunkter.

Uppdraget har hittills i hög grad handlat om att producera en nationell historieskrivning. Uppdraget i framtiden bör handla om att kritiskt reflektera kring historia och kulturarv.

Rapporterat från länen, mars 2003

Människor skapar, använder och omtolkar historien

Överallt i de mest skiftande sammanhang och med många olika syften använder människor historia. Historia är som minnet, det vill säga i efterhand skapade eller tolkade sammanhang mellan skilda händelser. Människor skriver historia och utser kulturarv för att markera den egna gruppens eller nationens betydelse, för att förstärka och överföra värden och verklighetsbilder. De används även för att svärta ner eller förtiga andra. Historiebruk och kulturarvsanvändning är varierat, mångsidigt och motsägelsefullt. Så har det varit och så kommer det att förbli. Just detta gör att historien och kulturarvet har så stor betydelse i samhället. Därför står också såväl historien och kulturarvet som användningen av dem i fokus för vårt arbete.

Kulturpolitiska mål

- värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för alla att använda den,
- verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande,
- främja kulturell mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet och därigenom motverka kommersialismens negativa verkningar,
- ge kulturen förutsättningar att vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället,
- bevara och bruka kulturarvet,
- främja bildningssträvandena samt
- främja internationellt kulturutbyte och möten mellan olika kulturer inom landet.

Regeringens proposition 1996/97:3

Förvaltning av kulturarv

För att kunna motsvara förväntningarna på kulturarvsarbetet behövs en kulturarvsförvaltning som kan öppna för fler att kunna se spåren av det förflutna som tillgångar, inte som problem eller kanske hinder för utveckling. Förändringar innebär i sig inte ett hot mot kulturarvet utan en möjlighet. Förvaltningens roll är att bidra till en medvetenhet om att historien och kulturarvet spelar en viktig roll vid alla samhällsförändringar eftersom framtiden skapas ur människors förståelse av historien.

Vi ska arbeta på i huvudsak två sätt, genom att vidga perspektiven på samtiden respektive att berika livsmiljön. Tillsammans belyser dessa två aspekter den helhet som en framgångsrik förvaltning av kulturarvet behöver ske utifrån, oavsett om vi företräder en myndighet eller ett museum.

Kulturarv använder hus, föremål och arkivhandlingar, men handlar om människor.

Från Agenda kulturarvs Majmöte, maj 2003

Förvaltning av kulturarv

Den viktigaste uppgiften är att fungera som en bas för reflektion. Inte minst är det viktigt i ett samhälle vi lever i idag.

Från politikerundersökning, 2002

Vidga perspektiven på samtiden

Att vidga perspektiven på samtiden handlar om att erbjuda nya sätt att se på samtiden och på människors varierande villkor. Det handlar om att göra det möjligt att ifrågasätta självklarheter som finns omkring oss och att förstå mer. Historia och kulturarv är bra redskap för att undersöka och förstå nuet.

Så länge olika spår bevaras och vårdas kan det förflutna tolkas och omtolkas, och ny förståelse och nya perspektiv öppnas. För att detta ska vara möjligt behövs ett rikt utbud av allt från landskap till foton och föremål. Arbetet med insamling, dokumentation, pedagogik och utställningar ligger till stor del inom detta område, liksom utnyttjandet av kulturmiljösektorns styrmedel för bevarande och skydd. Med hjälp av historia och kulturarv ska vi kunna visa på alternativa utvecklingslinjer och på andra sätt att organisera samhällen och att vara människa.

Berika livsmiljön

Att berika livsmiljön är att ge historien en plats i vardagen. Det handlar om att bidra till skapandet av begripliga och levande landskapsrum i såväl tätorter som på landsbygd. Sådana rum underlättar för oss människor att skapa trygghet och känsla av hemmahörighet. Här möter vi ett förflutet som är en blandning av spår från olika tider.

Att bidra till att berika livsmiljön handlar också om att göra det möjligt att kunna ta tillvara kunskaper från tidigare generationer som man kan ha direkt praktisk nytta av, till exempel om hur man kan bygga bra hus eller vårda en ängsmark. Det handlar även om att ta tillvara de ekonomiska möjligheter som äldre miljöer och föremål rymmer. Kulturarvet är ofta en förutsättning för många traditionella näringsverksamheter. Det är också en tillgång i utvecklingen av framtida näringar.

Arbetet med att samverka med samhällssektorer som naturvård och infrastrukturutbyggnad, ligger till stor del inom detta område. Arbetet handlar ytterst om att hushålla med resurser för att kunna bidra till rika miljöer för människor att leva i, men också om att skapa en hållning till den värld vi bebor och till vad vi vill lämna efter oss till kommande generationer.

Utmaningar i förnyelse- arbetet

För att utveckla kulturarvsarbetet i den angivna riktningen behöver vi förstärka och förbättra följande områden, som vi redan är verksamma inom men där vi delvis också behöver inta nya positioner och roller. Beskrivningarna av utmaningarna formulerar också ledorden i förnyelsearbetet.

Sätt människors liv i centrum

Människans erfarenheter och villkor står i fokus för vår verksamhet. Vi ska med hjälp av historia och kulturarv belysa och ge perspektiv på hur människor under olika betingelser och olika tider ordnat sina liv och samhällen och vi ska utgå från dagens människor och deras behov. Vi ska ha kunskap även om andra värden än de historievetenskapliga, det vill säga de värden som kulturarvet har som källmaterial för den historiska forskningen, och ska respektera att kulturarvet kan bevaras och brukas på olika sätt. Så många människor som möjligt ska se historia och kulturarv som angelägna, användbara och tillgängliga verktyg. Våra verksamheter ska vara öppna och inbjudande. Människors delaktighet och deltagande ska vara prioriterade.

Arbeta mitt i samhället

Vi har som institutioner med historisk kompetens alla förutsättningar att bli viktiga mötesplatser för debatt och reflektion kring det förflutna, samtiden och framtiden. Vi ska bjuda in till diskussion och ta aktiv del i det offentliga samtalet och planeringen av samhället. Det förutsätter att vi lägger tid och kraft på att kontinuerligt och systematiskt identifiera aktuella nutidsföreteelser, viktiga allmänmänskliga problem och framtida möjliga behov. Demokrati, delaktighet, jämlikhet, biologisk mångfald, social ohälsa, glesbygdens utarmning och tillväxtområdets attraktionskraft är exempel på frågor som vi genom vårt historiska perspektiv kan bidra med redskap till att problematisera och hantera. För att driva och utveckla samhällsuppdraget behöver vi utöka samarbetet med varandra inom det offentliga historie- och kulturarvsarbetet.

En verksamhet som inte bygger på intryck från rådande samhällssituation blir lätt missanpassad och irrelevant för utomstående.

Rapporterat från länen, mars 2003

**Att känna
till det som
varit hjälper
folk att för-
stå den värld
vi lever i.**

Från opinionsundersökning, mars 2002

Bevara för att berätta

Allt det vi väljer att minnas av det förflutna tillhör kulturarvet. Bakom det vi väljer att bevara måste finnas ett syfte, en berättelse, som gör bevarandet meningsfullt. Det är i själva berättelserna som motiven för bevarandet skapas. Vi har mandat, och skyldighet, att hävda berättelserna även om de för stunden kan vara obekväma för andra. Detta är ett public service-uppdrag vi har i egenskap av offentligt finansierade institutioner. Vi ska kontinuerligt, och i samtal med det omgivande samhället, pröva de grunder på vilka vi gör urval och hur vi värderar kulturarv. Vi ska vara medvetna och kunniga om att vi här och nu genom vårt aktiva och passiva urval bidrar till att forma morgondagens historia. Framtidens människor ska kunna dra nytta av vårt arbete och de ska kunna förstå vad vi har gjort och varför. Vi ska därför vid alla urvalssituationer ställa oss frågor som: Vad vill vi åstadkomma? Vilka angår det? Vems åsikter och värden speglas?

**Om kulturarv är ett sätt att se – vilka perspektiv kan då få utrymme?
Och om kulturarv är ett sätt att minnas – vilka historier ska då berättas?**

Ur skriftserien "Agenda kulturarv. Inspiration & Diskussion", del 2

Ta ansvar för mångfald

Överallt där människor finns, eller har funnits, finns historia att förvalta. Vi ska arbeta med historia för ett mångkulturellt samhälle. Därför bjuder vi in många och olika grupper i samhället till samtal om vad som är viktigt och som ska bevaras. Alla grupper av människor ska kunna se det som möjligt och intressant att ta del av historia och det främjas av att kulturarv rymmer en mångfald av historiska spår. Det är viktigt att inte majoritetskulturens perspektiv blir ett begränsande raster som bestämmer mångfaldens innehåll och bredd. Vi ansvarar för att många människors verkligheter speglas och att centrala skeenden i samhällsutvecklingen blir möjliga att berätta om på ett mångsidigt sätt.

Vi måste göra finrummet till ett vardagsrum där alla kommer in.

Från Agenda kulturarvs Majmöte, maj 2003

Utvecklingsbehov i verksamheten

Merparten av de konkreta insatser som krävs för att svara mot utmaningarna i denna programförklaring måste identifieras och genomföras av institutionerna själva. Vi kan dock peka på några gemensamma utvecklingsbehov.

Kraftfulla kunskapsfält

Vår specifika kunskap är basen i vårt arbete. Det är den som ger oss legitimitet. När kulturarvet växer i omfång och arbetet med det får nya fokus, ställs också nya krav på våra kunskaper. Vi är idag underförsörjda med kunskap på många viktiga områden. Vi behöver veta mer om hur historia och kulturarv har använts och hur de används idag, samt var det finns behov av att utveckla de historiska perspektivens närvaro. För att klara detta inom ramen för våra institutioner behöver vi hitta en bättre balans mellan olika expertområden samt skaffa oss bättre rutiner för kunskapsöverblick. Vi behöver också utveckla vårt samarbete med universitet och högskolor för diskussioner kring långsiktig utveckling av relevant kunskap.

Reflekterande dialog

Reflektion och dialog är nödvändiga komponenter i vårt arbete. De utvecklar våra arbetssätt och förankrar vår verksamhet i samhället. Genom sådana samtal öppnar vi för delaktighet, när samförstånd och kommer till nya insikter. Samtalen måste dock ske fortlöpande och utifrån olika infallsvinklar. Vi ska därför delta i offentliga debatter, idégivande planeringssamtal och formella beslutsprocesser, och vara tydliga med i vilken egenskap vi uppträder. Vi ska vara röster som debatterar, inspirerar och argumenterar. Vi ska lyssna och ta del av andras synpunkter och beskrivningar. Men lika viktigt som att lyssna är att göra egna ställningstaganden. I debatten ska vi pröva våra argument och beskriva konsekvenserna av våra åsikter.

Det är dock inte meningen att vi alla ska tycka likadant. Det är åsiktskillnaderna som borgar för mångfald och fortsatt förnyelse av kulturarvsarbetet. Utan en kritisk diskussion förtvinar det arbetet.

Kulturarvsaktörerna måste våga ge sig in i större sammanhang – inom nya områden. Gör er hörda!

Från politikerundersökning, 2002

Det finns en oro över den specialistkompetens som är hotad. Jag skulle vara lika orolig över den kompetens som inte av tradition har funnits inom RAÄ, men som kanske bör finnas för att svara mot en förändrad omvärld.

Från Riksantikvarieämbetets paneldebatt, april 2004

Utmaningar för institutionerna

Länsmuseerna, Agenda kulturarv och mångfaldig historia överallt för alla

Länsmuseerna är regionalt förankrade kulturinstitutioner med uppdrag att genom en varierad verksamhet bidra till att så många som möjligt bland dagens människor ges möjlighet att se sig själva och sitt samhälle i ljuset av kultur och historia.

Det publicservice-uppdrag som Agenda kulturarv formulerat, i termer av att de offentliga institutionerna har till uppgift att bevaka att en mångfald historiska spår bevaras och en rik fond av minnen finns att tillgå för en rik historieskrivning och ett mångsidigt berättande, stärker den utveckling som länsmuseerna idag är inne i.

Museernas uppdrag blir också allt viktigare. I ett samhälle präglad av snabb förändring och stark utveckling, ökad globalisering och mångfald men också av nationalistisk enfald antidemokratiska strömningar och begränsande nutidsfixering, blir de historiska och kulturella perspektiv museerna kan ge, tillsammans med den kulturhistoriska forskningen och andra kulturarvsaktörer, allt mer väsentliga.

Med betoningen på berättande dels genom utställningar, museipedagogik, med mer, och dels genom insamling och dokumentation för berättande ligger museernas fokus på uppgiften att ge vidgade perspektiv på samtiden och agera mitt i samhället som en tydlig och intressant röst. Med vidgade perspektiv som den huvuduppgift vilken riktar verksamheten skapas genom museernas arbete också en grund för en berikad livsmiljö. Museerna verkar inom dessa båda arbetsfält som formuleras inom Agenda kulturarv. En rik och använd historia är den gemensamma nämnaren - historia för dagens och morgondagens människor.

En mötesplats för samtal kring historia och nutid med deltagare från olika miljöer. En arena för samtids- och framtidsdebatt med historien som tankeverktyg. Verksamhet i hela länet - utställningar, studielådor, föreläsningar, samarbeten för skolan, rådgivning, kulturturistiska projekt med mer. Ett kunskapsvaruhus med utåtriktade experter, med ett varierat utbud av föreläsningar, kurser och program, böcker och utredningar och med verksamhet för barn och ungdom. Tillgängligt och använt av många olika människor. En bra samarbetspartner för skolan, föreningslivet, länsstyrelsen, de statliga myndigheterna, kommunerna och många andra. Det är vår bild i Agenda kulturarvs anda av ett bra länsmuseum idag och för framtiden.

Länsstyrelsen, Agenda kulturarv och det hållbara samhället

Länsstyrelsen är en myndighet med uppdrag att genomföra regeringens politik och samordna statliga intressen på regional nivå. Länsstyrelsen har ansvar för ett tjugotal politikområden inom respektive län/region. Myndigheterna är olika till sin karaktär och omfattning och speglar på så sätt de regionala skillnader som råder i landet.

Verksamheten är tydligt framåtsyftande och har som mål att stärka länets/regionens utveckling ur ett ekonomiskt, socialt och ekologiskt hållbart perspektiv. Ett av de viktigaste insatsområdena handlar om kulturarvet och hur det kan bidra till ett hållbart samhälle.

Varje länsstyrelse har sin egen inriktning på kulturmiljöarbetet med utgångspunkt från kulturarvets karaktär och verksamhetens mål. Gemensamt för alla länsstyrelser är att de samlade insatserna är långsiktiga och syftar till att ta till vara kulturarvets värden i samhällsplaneringen. Andra gemensamma mål är inriktade mot att bruka kulturarvet med varsamhet, se samhällsnyttan och att bidra till allas tillgång till sin och andras historia.

Det dagliga arbetet handlar om beslut för bevarande och skydd av kulturarvet, ekonomiskt stöd till vård och skötsel av värdefulla kulturminnen och på olika sätt stödja andra i sitt kulturarvsarbete. Den antikvariska grundsynen och myndighetens ställningstaganden bygger på kunskapsunderlag och de olika former av prioriteringar och värderingar som görs av kulturarvet.

Det hållbara samhället är ett av länsstyrelsens främsta målområden. Kulturarvet hålls fram som en strategisk resurs i hållbarhetens tre dimensioner och Agenda kulturarvs programförklaring utgör en given utgångspunkt för länsstyrelsens syn på dessa frågor. Målen för det hållbara samhället är ett starkt argument för agendatankarnas fortsatta livskraft.

Länsstyrelserna ser det som en intressant utmaning att ta fasta på huvudpunkterna i programförklaringen och genomföra dem i praktiken, i såväl det dagliga arbetet som i det mer långsiktiga. Agenda kulturarv ger möjligheter att förnya kulturarvsarbetet med sikte på ett hållbart samhälle där kulturarv har en framträdande roll i den ekonomiska, sociala och ekologiska utvecklingen.

Kunskapsmyndighet i ny skepnad

Riksantikvarieämbetets framtidsvision är att kulturarvet ska vara angeläget, tillgängligt och användbart för var och en i samhället. Riksantikvarieämbetet ska bidra med kunskap och perspektiv som skapar möjlighet för medborgarna att förstå och se sammanhang i samhällsutvecklingen. Därigenom bidrar Riksantikvarieämbetet till ett långsiktigt hållbart samhälle som präglas av mångfald och demokrati.

Visionen är ett resultat av Riksantikvarieämbetets diskussioner inom ramen för Agenda kulturarv. Dessa har fokuserat på myndighetens ansvar för att frågor om historieanvändning, värderingar och attityder hålls levande, inte bara inom myndigheten utan även inom kultursektorn och det övriga samhället. Diskussionerna har även handlat om myndighetens roll och arbetet med att skapa förutsättningar för människor att påverka och vara delaktiga i kulturmiljöarbetet.

Riksantikvarieämbetets uppgift är att företräda kulturmiljö- och kulturarvsfrågorna på central nivå. Om denna uppgift ska kunna uppfyllas i enlighet med framtidsvisionen krävs utveckling inom följande centrala verksamhetsområden:

- den nationella överblicken, dialogen och debatten
- det centrala stödet, samordningen och tillsynen
- system- och metodutvecklingen.

Ledord i denna utveckling är ökad delaktighet, tillgänglighet och kommunikation. Detta innebär exempelvis fördjupade nätverk med högskolor och universitet samt utökade kontakter med nya samverkanspartner.

För att uppnå visionen och kunna möta dagens och framtidens förväntningar på kulturarvsområdet har Riksantikvarieämbetet utarbetat en strategi för myndighetens verksamhet; "Kulturarv i tiden - angeläget, tillgängligt, användbart!". Följande fyra fokusområden har därvid pekats ut som särskilt viktiga för att utveckla formerna för arbetet under de närmaste åren:

1. Strategisk omvärldsorientering och utvärdering
2. Angelägen kunskap och tryggad kompetens
3. Former för ökad delaktighet och breddat ansvar
4. Effektiva verktyg och system

Med detta arbetssätt som grund kan Riksantikvarieämbetet i samverkan med övriga aktörer utgöra en betydelsefull kraft i utvecklingen av ett långsiktigt hållbart samhälle.

Kolofon:

Agenda kulturarvs programförklaring

Denna programförklaring är ett stöd för läns museerna, länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet att förnya kulturarvsarbetets inriktning, demokratiska förankring och slagkraft. Den beskriver utgångspunkterna och de ledord som ska präglade förnyelsearbetet. Vi ska bidra med angelägna budskap och effektiva redskap för medborgarna att själva skapa och forma ett rikt och hållbart samhälle. Genom att göra den kraft som finns i historia och kulturarv tydlig och tillgänglig ökar vi efterfrågan på vår kunskap och kompetens. I förlängningen ger det mer utrymme och bättre möjligheter att utveckla det fortsatta arbetet med kulturarv. Agenda kulturarv har uppmuntrat en reflekterande hållning och lagt grunden för ett konstruktivt samtal. Denna programförklaring är inte en slutpunkt, utan en början.